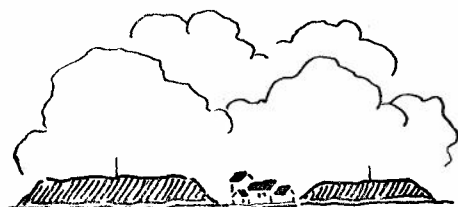

VEJLE AMTS AARBOG

1950

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

FRA BRAMDRUP SOGN OG KOLDING LANDDISTRIKT

Af August F. Schmidt.

Bramdrup Sogn i Bruske Herred var før 1828 1828 Tdr. Ld. (o: 1011 ha) i Udstrækning. Det var og er Herredets mindste Kirkesogn. Det er kendt mange Steder i vort Land, at Sogne, der ligger op til en Købstad, ikke er ret store. Naturforholdene og Købstadens Ekspansionstrang er som Regel Årsag i de små Sogne nær store Byer. For Bramdrups Vedkommende er der endvidere det at sige, at i denne Bebyggelses Omegn var der i Middelalderen flere efter hine Tiders Forhold vel udviklede Landsbyer: Harte, Eltang, Vilstrup, Almind, Tavlov, Erritsø, der alle havde fået en Kirke, hvortil Folk fra et vist Opland søgte (sognede). Sognegrænserne har antagelig i de fleste Tilfælde været nogenlunde fastlagte, da Kirkerne blev byggede.

Når Bramdrup er blevet det mindste af Middelalder-sognene Nord for Kolding Fjord, kan Aarsagen hertil måske søges i det Forhold, at denne Landsby er den *yngste* af de nævnte, hvorfor den ikke har haft Betingelser for i tidlig Tid at få så stort et Jordtilliggende som Nabosognene. Fjorden og den senere Købstad i Syd samt Skove i Øst og Sydvest har været de natur-givne Hindringer for Udvidelse af Bramdrup Sogns Jorder.

På de Områder, der senere kom til at udgøre Bramdrup Sogn, er der gjort Oldtidsfund, der vidner om meget tidlig Bebyggelse her. De ca. 20 Gravhøje, der kendes i Sognet, ligger — ret naturligt — i dets Sydøstspids ud mod Fjorden, dels ved Petersbjerggård, dels og især ved Hvidsminde, hvor de har dannet en tæt Samling i Forbindelse med enkelte Høje på den anden Side Sogneskallet i Nørre Bjært Sogn. Af disse Høje er 2 ikke overpløjede og ødelagte. Andetsteds er under Markfladen fremdraget en Del Fund fra Jernalderen (Urnegrave og Kulturlag med Lerkarskår og andet). Nær Bramdrup Sogns Grund, men i *Kolding Købstads Landdistrikt*, er i det indre af Kolding Fjord, omtrent ud for Koldingåens tidligere Udløb, ved Opmudringsarbejder fra Tid til anden i en Dybde af 1—3 m og især på en enkelt Grund i den ydre Havn, fremdraget et overordentligt stort Antal Sager fra den ældre Stenalder: Redskaber af Flint, Ben og Horn, Lerkarskår, Flintaffald, Dyreknogler etc., alt repræsenterende en betydelig Boplads, som ved den i denne Del af Landet senere stedfundne Landsænkning er blevet helt vanddækket. De store og betydningsfulde Fund opbevares dels i Museet på Koldinghus, dels i Nationalmuseet.¹⁾ I hele Oldtiden har der i Egnen omkring Kolding Fjord været først en spredt, senere en tættere Bebyggelse. For at skaffe Jord til Kvægavl og Agerbrug, da man kom så vidt, har Befolkningen efterhånden ryddet Skoven. Den yngre Stenalder skabte et Husdyrhold, bestående af Oksen, Fåret, Svinet og Geden. I Bronzealderen kom Hesten til. Me-

1) Se nærmere herom I. O. Brandorff i Vejle Amts Aarbøger 1928, 5—48. Georg Bruun: Kolding før 1700 (1933), 9—15. I. O. Brandorff og Sigurd Hansen: Grundundersøgelser i Kolding (Danmarks geologiske Undersøgelser IV. Rk. Bd. 2. 2. 1927). 77 S. Med Kort.

dens der i den yngre Stenalder kun dyrkedes Hvede og seksradet Byg, vides Bronzealderfolket også at have dyrket Hirse. Dyrkning af Rug begyndte først i Jernalderen omtrent ved Kristus' Fødsel.

Efter vor Tidsregnings Begyndelse begynder man at kunne påvise de ældste daterbare Stednavne, Landsbyer, der ender på *-ing* (Kolding, der betyder »Det kolde Vand«) (i Henhold til Stednavneudvalgets Fortolkning, efter Rektor Georg Bruun og andre Forskeres Formening: »Det kolde Sted«), senere kommer Byer med Endelsen *-um* (Egum), *-sted* (Veerst), *-lev* (Gårslev), *-løse* (Tølløse) o. fl. Grupper. Til de yngre Stednavnelag hører Byer, der ender på *-drup*, *-rup*, *-strup*. De er fra Middelalderen, o. 700—1000 e. Chr. F. *Bramdrup* hører til denne unge Landsbygruppe. Forleddet i Navnet, der o. 1330 skreves Bramthorp, er det gammeldanske Mandsnavn *Brami*. Navnets gammel-danske Form var Bramæthorp, der senere blev til Bramthorp, Bramdrop. Foran *d* er *m* blevet til *n*, og man får den dialektale Udtale Brandrup, som afspejles i flere ældre Skriftformer. Ødis Bramdrup og Vandrup udtales også med *n* foran *d* (Vandrup) i Egnens Stedmål. Den yngre Udtale (Bramdrup) bygger på den traditionelle Skriftform Bramdrup.

Bramdrupdam, der nu er Stationsby og Bebyggelse langs Hovedlandevejen, hvor denne på en Dæmning fører over et Dalstrøg, ligger et kort Stykke Vest for Bramdrup. Ordet *Dam* forekommer i Sønderjydske Stednavne i Betydningen: »opdæmmed Vej over en Lavning«. Ifølge Sagnet skal ved Bramdrupdam have været en Fiskedam til Kolding Slot. Jeppe Jensen i Bramdrup fortalte o. 1890 til Evald Tang Kristensen, at man endnu kunde se Spor af Dæmningen.²⁾

2) Danske Sagn III, Nr. 1738.

Bramdrup Mark er Betegnelsen på nogle Gårde og Huse.

Damhuse har Navn efter Beliggenheden ved Bramdrupdam.

Surkær, en Samling Huse, af et Marknavn, der i Markbogen 1683 skrives Suur Kier, Suerkiær fald. Forleddet er Tillægsordet *sur*³⁾ og hentyder vel til Jordbundens Beskaffenhed. Før Dræningens Tid var der mange sure og fugtige Markstrækninger.

*

Jorderne i Bramdrup Sogn er højtliggende, dels bakkede, dels jævne (højeste Punkt er *Søbjerg*, 69 m); de er for en Del muldrige og lerede, mod Vest dog sandede. I Kolding Landdistrikt er de ligeledes højtliggende, men temmelig jævne og overvejende lerblandede. Med Fortidens simple Redskaber har man opdyrket dem efter Evne.

I 1683 var der 416 Tønder Land under Plov i Bramdrup Sogn, et Areal, der, set med vore Øjne, naturligvis ikke er meget af Sognets 1828 Tdr. Land. Erindres må det imidlertid, at der var en Del Skov indenfor Området, i 1855: 190 Tdr. Land. Sognets Gårdantal i 1683 var 13; de havde tilsammen 69,81 Td. Hartkorn.

På et Kort over Kolding og Omegn fra 1708 ses bl. a. Bramdrup, hvis Gårde ligger sammenbyggede i to Rækker. Ladegård og Dyrehave er også afsat på Kortet⁴⁾

Bramdrup Sogn hørte under Koldinghus Rytterdistrikt. Herfra frikøbte Bønderne sig ved den store

³⁾ Vejle Amts Stednavne. Udgivet af Stednavneudvalget. 1944, 8, 145.

⁴⁾ P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1908), Bilag ved Side 33.

Auktion i 1765. Der var dog 6 Beboere i Bramdrup, der var ganske fattige og uformuende, og hvis Papirer, ihvertfald for de fems Vedkommende, ikke var rigtig i Orden. De stakkels Bymænd i Bramdrup havde fået Apoteker C. C. Eilschou, Kolding, til at byde for sig på deres Gårde. De kom til at give 211 Rdl. for hver Tønde Hartkorn, hvilket var en ret høj Pris. Straks efter Auktionen var der adskillige Andragender og Klager. En indtrængende Klage indløb fra de Bønder i Bramdrup, som havde købt deres Gårde på Auktionen. De skriver i Andragendet: »Vi har været snart hele Landet igennem for at søge Penge til vores ved Hr. Apoteker Eilschou tilkøbte Hartkorn og har paa Rejser tilsat over 60 Rdl., men ingen har villet laane os, og vi blev saa overmaade højt opdrevne (ved Auktionen), saa Gud vil forlade dem, der gjorde det.« Tilsidst meddeler Bramdrupbønderne, at de dog uformodentlig har fået Løfte på den største Del af Kapitalen, men de mangler endnu over 2000 Rdl. og beder derfor om, at Renten må blive dem eftergivet. — De fik Afslag.⁵⁾ Det har, som man kan forstå, været hårde Tider for Bønderne i Bramdrup, men igennem dem er de jo kommet på en eller anden Måde. Et Fremskridt for dem var det, da de fik Jorderne udskiftede. *Udskiftningen* fandt i Bramdrup Sted i 1780.⁶⁾ Med denne heldbringende Foranstaltning var Indledningen gjort til de nye Bondetider, hvor Fremskridt og bedre økonomiske Kaar afløste de gamle Fællesskabstiders Ståen på Stedet og almindelige Fattigdom.

*

⁵⁾ P. Eliassen: Historiske Strejftog i Koldingegnen (1923), 213, 214, 218.

⁶⁾ Påby var blevet udskiftet allerede 1774, Harte blev først udskiftet 1788 (Kolding Folkeblad 10/5 1932).

Der var i 1769: 177 *Indbyggere* i Bramdrup Sogn. 1787 kun 149. 1801: 151. Og fra nu af er der næsten uafbrudt Stigning i Sognets Folketal. 1850: 315. 1901: 568. 1925: 1017.

1855 var der ialt 19 Gårde og 28 Huse i Sognet.

Heraf lå de 9 Gårde og 20 Huse udenfor Byen.

Man ser heraf, at Udskiftning og Udflytning var i god Gang. 1895 var her 24 Gårde og 75 Huse. — 1919 var der i Sognet 109 ha Skov. Af Tørvemoser var i 1919: 5 ha (1731 nævntes Sognets Mose som ringe og næsten opgravet). Vandareal: 5 ha. Trods Skov, Mose, Bakker m. v. er der nu rigt opdyrket i Bramdrup Sogn. Den intensive Drift har også her udnyttet al den Jord, det næsten er muligt. På alle Områder har Fremskridt fundet Sted. — I Bramdrupdam er det gamle Landsbypræg nu så at sige borte. De gammeldags Bygninger er erstattede med nye og tidsvarende. Her findes alle de Forretninger, Håndværkere o. s. fr., som man kan ønske sig i en moderne Landbebyggelse. I *Bramdrupdam*, der i 1921 havde 72 Gaarde og Huse, levede der 5. November 1925 ikke mindre end 253 *Indbyggere*. Her er Mølle, Andelsmejeri (oprettet 1887, udvidet 1904 og 1925) Elektricitetsværk (privat, anlagt 1916) og Jernbaneholdningsplads. Igennem Sognet gik Kolding—Egtved Jernbane (begyndt 4. Maj 1898) og Trolldhedebanen (begyndt 25. August 1917); sidstnævnte er stadig i Funktion.

*

Bramdrup Kirke er selvejende og ligger 4 km Nord for Kolding. Den er bygget i det 13. Århundrede og er en romansk Kvaderstenskirke. Dens Granitstensmure står på en Dobbeltsoinkel. Kirken, der nu består af Apsis, Kor og Skib, har Tårn mod Vest og Våben-

hus mod Syd. Koret med Apsis og Skibet blev i 1880 ombygget og til Dels udvidet. Gammelt Materiale blev benyttet ved Ombygningen. Våbenhuset, af røde Mursten, blev opført 1880. Tårnet, af Granitkvadre og Munkesten, er fra den seneste Middelalder. Det har Pyramidetag. Hele Kirken har Bjælkeloft. Af Kirkens gamle Inventar findes kun den romanske Granitfont med Rundbuefrise, hvor Søjlerækken har kapitælføremet Fod.⁷⁾ Altertavlen (Jesus med Martha og Maria) er malet af P. M. Møller (1838—1910) fra Kolding.⁸⁾ Et stort Kalkmaleri på Skibets ene Væg er udført af *Niels Skovgaard*. Om Kunstnerens Arbejde hermed kan man læse nærmere i *Aksel Rodes* smukke Bog om Niels Skovgaard (1943), 319—22.

I Museet på Koldinghus findes Kirkens gamle Prædikestol. I Kolding Slots gamle Kirke fandtes en Tavle på Alteret, der senere solgtes til Bramdrup Kirke og Pengene herfor førtes til Regnskab for Slottet Majdag 1616.

På *Bramdrup Kirkegård* ligger elleve Soldater begravede. De faldt i Slaget ved Kolding og Ejstrup den 23. April 1849. Et Mindesmærke blev — som på andre af Egnens Kirkegaarde — afsløret over de faldne den 23. April 1874.

Bramdrup Sogn er *Anneks* til Harte og har derfor *Præster* fælles med dette Sogn. Om Harte-Bramdrup-Præster kan der læses i Vejle Amts Årbog 1947, Side 84—101.

I gammel Tid havde Sognene *fælles Degn og Skolemester*. I 1722 havde han lejet sig ind i et Hus i Harte, og her underviste han samtlige Børn i de to Sogne.

⁷⁾ M. Mackeprang: Danmarks middelalderlige Døbefonte (1941), 306, 308.

⁸⁾ Om P. M. Møller se: Kolding. Vor By II (1930), 46.

Senere blev det jo til mere. Harte fik sin egen Skole, Ejstrup sin (opført 1902). Bramdrup fik sin Skole, og da Folketallet blev ved at stige, kunde man heller ikke i dette Sogn nøjes med een Skole, hvorfor der i 1903 blev bygget en Skole ved Hvidsminde, nedlagt 1930.

Endelig bør det nævnes, at i 1908 oprettedes i Sognet Husholdningsskolen *Borrehus*, der har en smuk Beliggenhed i Villakvarteret ved Fredericiavejen (se Vor By Kolding omkring 1930 II, 32—33).

*

Smukke *Skove* er i usædvanlig Grad med til at pryde Bramdrup Sogn og Kolding Landsogn (Slotsgrunden). Således findes her *Bramdrup Skov* og *Lystskoven Marielund*. De har begge Restaurationer og er søgte Udflugtssteder af Koldingenserne. Det samme er også Tilfældet med *Dyrehavegårds Skov*, der findes i Kolding Købstads gamle Landsogn. Skovene i Koldingegnen træffer man i ældre Tid ikke mindst Oplysninger om i Indberetninger efter de ødelæggende Svenskekrige⁹⁾. Ikke alene fjendtlige Soldater fo'r hårdt frem her, også den fastboende Befolkning gjorde slemme Indhug i Træbestanden. I den Armod, der altid følger efter en Krig, hjælper Folk sig ofte, som de bedst kan. I den hårde Vinter 1662 blev der således stjålet Træ,

⁹⁾ Efter Torstensonskrigen 1644 oplyses, at der i Bramdrup var brændt 3 Gårde og 1 Boelssted. Og ned gennem Århundrederne levede Sagnet fra Svenskekrigen 1657—59 om Pigen, der gemte sig i et Træ i Bramdrup Skov. Jeppe Jensen, Bramdrup, fortalte herom til E. Tang Kristensen: Nede i vor Toft, som kaldes *Eske-toft*, for det der gror temmelig store Eske i den, der var en, som var hul. Så i Svenskekrigen var der en lille Pige, som hed Mette, og hun søgte Tilflugt der i det Træ og sad og omkom. Endelig fandt de hende i Esken. Folk har brugt meget at lade Navne blive ved i Familien, de blev ved at forplante sig, og for en 20—30 år siden [o. 1850] var der endnu en, som hed Mette af den Familie, hun havde det efter den bitte Mette, som omkom (Danske Sagn IV, Nr. 421).

hvor det nogenlunde var muligt. I *Jørgenskovlykke* i Dyrehaven, i *Bramdrup Skov*, — overalt forsvandt det ene Træ efter det andet. Disse Trætyverier blev ved længe efter Krigen. 1666 blev endog Kolding Bys største Skatteborger grebet i at have tilegnet sig »en fornemme Bøg«, som kaldtes »Kongebøg«. Den stod i Kongens Skovskifte i Bramdrup Skov. Træet var 36 Alen langt, og Stubben målte i Omkreds 7 Alen, $\frac{1}{2}$ Kvarter. Manden, Zone Pedersen, træffes senere som Rådmand i Kolding. Han er sikkert sluppen i Minde-
 lighed; thi Brøden var alt for almindelig. På andre Måder kunde Skovene også lide Skade. Når der afbrændtes Hede, bredte Ilden sig ikke sjældent til Skovene. I 1663 blev således *Rådvad Skov* stærkt beskadiget af Ildebrand. Det viste sig senere ved Undersøgelse om Ildens Opkomst, at den Dag, de brændte Hede på Bramdrup Mark, havde Ilden bredt sig til Rådvad Skov i Harte Sogn. Når der opstod Ildebrand i Landsbyerne eller Købstæderne, var det slemt for Skovene; thi herefter blev der så gjort store Udskrivninger af Træ. Også til den almindelige, daglige Brændselsforsyning krævedes særdeles meget Træ. Til Koldinghus skulde der alene årlig udskrives 100 Læs Brænde til Reserve til Kongen. Fra de fire Byer: Seest, Harte, Bramdrup og Nr. Bjært, der var henlagt til at besørge Avlingen til Slottet, skulde der udvises forholdsvis meget Træ fra Skovene. I en Indberetning fra 1731 oplyses, at Bramdrup Skov går i Syd og Nord, den er 1 god Fjerding Vej lang og bred, består af gamle Bøge og Bøgestumper, Risbøge samt enkelte gamle Ege og Risege. Skoven er delt i tre Dele. Første Del, Bøgeskoven, er en »sluttet« Skov af Risbøge, enkelte gamle Bøge samt Risege. I denne findes tre Agernhaver, den første, 40 År gammel, er i god Stand,

består af Ege, store som Bjælker og Sparrer, den anden, 18 År gammel, består af utallige Egeplanter 6—12 Alen lange, den tredie, 6 År gammel, består af en stor Mængde Risegeplanter, hvoriblandt er sået nogle Granfrø. I sidstnævnte »afvigte Martini« [Mortensdag] plantet 200 Ege fra den anden Have, af hvilken også 3 à 400 Ege nu »anstundne Martini« i Skovens nørre og vestre Side mod Dyrehaven skal udplantes. Skovens anden Del, *Bækkestub*, består af Risbøge og enkelte Ege, der er sat i Fred 8 Aar fra 1728. Tredie Del, *Nørreskov*, består af enkelte gamle Ege og Risege samt Bøge og Risbøge, den halve Part er sat i Fred 6 År fra 1729.¹⁰⁾ — Af Indberetningen fra 1731 får man, som det vil ses, et ganske godt Indtryk af det forstlige Arbejde i den skønne Skov ved Bramdrup i 1730erne. Siden har Skoven været underkastet en endnu bedre Behandling, særlig efter at der blev udstedt nødvendige Lovbestemmelser mod Skovtyveri, ulovlig Skovhugst og anden Hærværk i Skovene; se således Forordning af ¹⁸/₄ 1781, Reskript ⁷/₆ 1780 og Plakat af ²⁶/₇ 1837. Hertil kommer så den moderne *forstlige* Behandling af vore gamle Fredskove, hvilket naturligvis også præger Bramdrup Skovene, der er på 109 ha.

Der er skrevet slet ikke så lidt om Skovenes Nutidshistorie, både vedrørende dem i Bramdrup Sogn som om Dyrehavegårds Skov. Om *Komarksbuskene* og visse Områder af Kolding Skovs Historie har *Albert Thomsen* givet udførlige Oplysninger i *Vejle Amts Årbøger* 1929, 223—47. Ligeså *Den gamle Koldingenser*¹¹⁾ i Kolding Folkeblad 11. 5. 1932. *Marielunds Hi-*

¹⁰⁾ P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1908), 145—46. Historiske Strejftog i Koldingegnen (1923), 114. P. B. Grandjean i Saml. t. j. Hist. og Top. 3 Rk. VI (1908—10), 193.

¹¹⁾ Ludvig Thomsen.

storie har *I. O. Brandorff* skrevet i *Vejle Amts Årbøger* 1926, 224—37. Heri er også givet Oplysninger om *Helligkilden*, som findes i Bramdrup Skov. Om den hellige Kilde har Den gamle Koldingenser ligeledes skrevet i *Kolding Folkeblad* 21. 1. 1931, ligesom dette Sundhedsvæld er omtalt i *Vejle Amts Årbøger* 1925, 155—56.

*

Dyrehaven, der har givet Navn til Dyrehavegård og Dyrehavegårds Skov, lod Christian III's Dronning, Dorothea, anlægge. Hun lod den indhegne og besætte med Dyr, bl. a. Vildsvin. I denne Have, der lå på en Parcel af Kolding Ladegård og i Kolding Købstads Landdistrikt, byggedes 1558 et stort Fuglebur, som Christian IV som Prins fortæller om i et Brev fra Efteråret 1587. Han gik sammen med sin Broder Ulrik en Dag før Middagsmåltid ud til »Fuglehuset«. Her udsatte Fuglefængerens sine Garn, men han fik kun to Fugle, hvoraf han gav Prinsen den ene og Hertug Ulrik den anden. — Efter Kejserkrigen 1627 så det slemt ud i Kolding og Omegn. Også Dyrehaven blev medtaget. Fjenden ødelagde Fiskedammene. De skar Dæmningerne igennem, så Vandet flød bort, så kunde de tage Fiskene med Hænderne. Således udskar Fjenderne en Dam i »Kolding Lund« og en anden ovenfor Dyrehaven. Efter Torstenssonkrigen 1644—45 var Dyrehaven meget forhugget, »så man ikke kan tælle Stubbene,« men Underskoven er vel ved Magt. I Svenskekrigen 1657—59 blev der stjålet mange Træer i Dyrehaven, der, selv om den lå på Slotsgrunden, lige så lidt gik Ram forbi som Egnens øvrige Skove.

Albert Thura (1700—1740), der var Rektor i Kolding 1724—26, har skrevet flere Digte, hvori han priser Egnen omkring Byen med Kongeslottet. Et af disse

beskriver et »meget yndefuldt Sted i Skoven straks ved Colding«, utvivlsom den kongelige Dyrehave, hvorom han har disse skønne Vers:

»Ach! søde Tiidsfordriv! Jeg her med Glæde vanker
og seer, hvor Hiort og Hind frimodig gaar og spanker,
jeg sidder her saa tidt i liflig Ly og Læ
og hører fuld Musik af Fugle, Dyr og Fæ.

Her seer jeg tidt med Lyst de Spejle-klare Vande,
her seer jeg Engene, her seer jeg Ager-Lande:
her seer jeg Colding-Slot i all sin Floer og Pragt;
her seer jeg Colding-By i nedrig Huule lagt.

O! hvem der havde sig på dette sted en Bolig!
den kunde leve glad, fornøyed, tryg og rolig!
thi, naar hand ved sin Bog i sligt et Lysthus sad,
mand neppe byttede med prægtigst Konge-Stad.«

1731 oplyses, at Dyrehaven Øst for Kolding består af nogle gamle »forfurnede« [o: frønnede] Ege samt Bøge og Risbøge i fortræffelig Stand; ingen Underskov. Et lille Kobbelt på Slotsgrunden, Jørgenskov Lykke kaldet, Vest for Kolding, består af Egepurrer, Hessel og anden Underskov. Dette Krat, som ikke er i nogen synderlig Vækst, ligger så nær ved Kolding, at alt, hvad deri bliver opfredet, ved Nattetid bortstjæles.¹²⁾

*

1765 blev Dyrehaven med Skovfogedhuset og noget Bøndergods solgt for 10.470 Rdl. til en ægte Spekulant, Fredericiaborgmesteren Henrik Molrath Richter.¹³⁾ For at få Skovbestanden gjort i Penge faldt han straks

12) Saml. t. j. Hist. og Top. 3 Rk. VI, 192—93.

13) En anden Spekulant, Oberstløjtnant de Falsen, købte Borre Mølle (Skovmøllen) ved Kolding for 230 Rdl. pr. Td. Htk. eller ialt 2216 Rdl. Borre betyder Borg. Deraf Skolenavnet *Borrehus*.

som en Ugerningsmand over den og lod omgående fælde 370 Ege og Bøge, ialt 1200 Favne Træ.

I Dyrehaven blev opbygget en Gård, der fik Navnet *Cathrinebjerg*, en Betegnelse, der var i Brug til i hvert Fald efter 1808; senere fik Gården Navnet *Dyrehavegård*, det endnu gængse.¹⁴⁾ Den højt beliggende Ejendom solgtes 1775 til Amtsforvalter Lund i Kolding. Godset, der hørte til Gården, må da være blevet afhændet af Hr. Richter. 1788 købtes Gården af Rasmus Rasmussen. 1812 erhvervedes den af Generalkrigskommissær Adolf Hein, som derpå solgte Dyrehavegård til sin Søn Adolf C. F. Hein (død 1845), der købte Gården 1834. Han solgte den 1836 til Kammerjunker Ludolf F. B. Sehested¹⁵⁾ (død 1869), der afhændede den 1850 til C. Fr. L. Petersen. Gården havde da 15½ Td. Htk. Den købtes 1862 af Fru Caroline Amalie Ræder, Enke efter Oberst Jacob Tode Ræder (1798—1853), kendt som Krigshistoriker. Som ung Løjtnant opholdt J. T. Ræder sig i 1818 i Kolding i kort Tid. Han var med sin militære Afdeling på Vej til Frankrig. Hans Husvært i Kolding søgte at holde ham tilbage og vilde gerne have haft ham til Svigersøn, men Ræder kunde ikke blive forelsket i Værtens stærkt forlibte Datter.¹⁶⁾

14) P. Eliassens Koldingbog, 82, 91, 126, 135, 145, 169, 174, 193. Om Kolding Bys Markjorder har Eliassen skrevet i sin Koldingbog, 360—68. Den gamle Koldingenser har behandlet samme Emne i Kolding Folkeblad 10/5 1932.

15) Omkr. Midten af Århundredet var Dyrehavegårds Skov et meget yndet Udflugtssted, hvad P. Eliassen fortæller om i sin Koldingbog, 423—24. Kammerjunker Sehested lod Træerne i »Gramsrolighed« borthugge. Det var i det sydvestre Hjørne af Dyrehavegårds Mark, det lille Skovparti lå, der har givet Stedet dets særegne Navn (efter en Vandmester Jens Gram). Nu er kun tilbage herom Navnet »Gramsroligheds Vej«.

16) J. T. Ræders »Barndoms- og Ungdomserindringer« (i Clausen & Rists Memoirer og Breve XVI, 1912, S. 160—61).

Fru Caroline Ræder overlod i 1866 Dyrehavegård for den samme Pris, hun selv havde givet for den, til sin Søn *Carl Gustav Valdemar Ræder*, der alt havde stået for Gårdens Drift siden 1862. Han kom nu til at øve sin Manddomsgerning her og drev snart den forsmøgte Gård op til en udmærket Ejendom. C. G. V. Ræder var født i København 16. 7. 1837. Efter sin Skolegang lærte han praktisk Landvæsen. Allerede som 16-årig kom han ud i Verden, var på store Gårde i Mecklenborg og Lauenborg, studerede derefter et Par År ved Landbrugsakademiet i Jena og var derefter Lærling på Herregården Tirsbæk ved Vejle Fjord. Herfra kom han så til Dyrehavegård i 1862. Da han¹⁷⁾ i 1866 fik Skøde på Gården (Mtr. 1 b m. fl. af Kolding Landsogn og Nr. 49 og 50 af Kolding Købstads Markjorder) var dens Areal på 192 Tdr. Land, hvoraf 150 var Ager, 4 Tdr. Ld. Eng og 38 Tdr. Ld. Skov. G. Ræder købte straks efter to umiddelbart Nord for Gården liggende Ejendomme på Byens Mark, med ialt 48 Tdr. Ld., så at hele Fladeindholdet i 1867 var 240 Tdr. Ld.¹⁸⁾ Hvis disse Købstadsjorder havde været sat i Hartkorn, vilde Gården have haft over 20 Tdr. Htk., men da dette ikke var Tilfældet, havde den i 1867 ligesom hidtil ikkun 15 Tdr. 3 Skpr. 1 Alb. Hartkorn. Købesummen for Gården var i 1862 næsten 330 Rdlr. for hver Tønde Land, de 36 Tdr. Land, der tilkøbtes 1866, kostede 13.000 Rdlr., hver Tønde Land 361 Rdlr., og de andre 12 Tdr. Land kostede 5.600 Rdlr., en Tønde Land altså 466 Rdlr. Udsæden var 1866: 20 Tdr. Hvede, 10 Tdr. Rug, 28 Tdr. Byg, 62 Tdr. Havre, 12 Tdr. Blandsæd, og i 5 Tdr. Land nedlagdes der

17) G. Ræders Portræt ses i P. Eliassens Koldingbog ved S. 416, Bilag Nr. 86.

18) 1896 var Gårdens Areal 228 Tdr. Ld., deraf 33 Td. Ld. Skov.

Roer. Der avledes i Gennemsnit 10 Fold Hvede og Byg, 12 Fold Rug og 16 Fold Havre, og omtrent 350 Tdr. Roer på 1 Tønde Land. Besætningen var 10 Heste og omtrent 60 Malkekøer af Tønder-Racen, 1 Ko på 3 til 4 Tønder Land. Al Mælken solgtes i Kolding. Allerede i 1866 havde G. Ræder fået Udhusene tildels opførte fra ny af, ligesom Stuehuset på den yndigt beliggende Gård var blevet indvendig forskønnet.¹⁹⁾

De ovenanførte Oplysninger giver umiddelbart et lille Indtryk af Landbrugsforholdene knyttet til Dyrehavegård i 1860'erne. Dens Jorder er højtliggende med god Muld på Lerunderlag.

G. Ræder blev 18. 5. 1866 gift i Nakskov med *Bertha Othilie Aarestrup* (af samme Slægt som Digteren Emil Aarestrup), født 14. 12. 1840 i nævnte By, Datter af Købmand Frederik Chr. Vilh. Aarestrup og Hustru Petra Marie Engel. I Året 1872—73, fra November til November, havde Gustav Ræder som Forvalter en ung Sjællænder, *Jakob Hansen* (1849—1932), der senere blev Forstander for en Landbrugsskole i Forsinge i Holbæk Amt. På sine gamle Dage nedskrev J. H. sine Erindringer, der er udgivet i »Fra Holbæk Amt« 1933, hvor man Side 47—48 kan læse om hans Ophold på Dyrehavegård i 1872—73.

Gustav Ræder var som Landmand kendt viden om. Hvert År foretog han Udenlandsrejser; han besøgte således efterhånden Tyskland, England, Frankrig, Norge og Sverrig. De Erfaringer, han høstede i fremmede Lande, satte han i Forbindelse med egne Jagttagelser og nedlagde dem i social-økonomiske Små-

¹⁹⁾ Ferd. Richardt og C. E. Secher: Danske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker, 2. Hæfte (1867), Nr. 1 og Spalte 1—2. Nordisk Billed-Magazin 1870, 3. Kvartal, 145—47. Med Prospekt.

skrifter. Særlig Opmærksomhed vakte hans »Landøkonomiske Breve« (1878—79). De indeholder en vidende Mands Betragtninger, skrevet på Grundlag af omfattende Læsning, mange Rejser og Overvejelser. Han behandler både Landbrugsemner, økonomiske og historiske Spørgsmål i sine Breve, der alle havde til Hensigt at gavne dansk Landbrug i en Periode, hvor meget nyt var i Gære. De tilhører en *Overgangstid* i vor Agrarhistorie. Den moderne Teknik var ved at vinde Indpas, Dræning og Kunstgødning fandt mere og mere Anvendelse . . . Alt sligt kunde Ræder se var til Gavn, og derfor gjaldt det om at oplyse Agerdyrkerne herom på en Måde, så de kunde udnytte den theoretiske Viden i Praksis. Hertil ydede hans »Landøkonomiske Breve« deres gode Gerning. 1880 udgav Ræder »Socialøkonomiske Betragtninger med særligt Hensyn til Agerbruget«, 1882 »Udvandrings-Spørgsmaalet« og 1883 »Landbrugets nationale Betydning«. Hertil kommer, at han i en Række År var Korrespondent til »Ugeskrift for Landmænd«, ligesom han også skrev i andre Landbrugsblade. Han søgte endvidere at gøre danske Landmænd kendt med udenlandske Forhold, idet han oversatte en Königsbergprofessor von der Goltz' Værk: »Den landøkonomiske Bogføring« (1887) og forsynede den med Regnskab efter det dobbelte Bogholderi over en Gård her i Landet.

Ræder var i det hele en trofast og ihærdig Forkæmper for Landbostandens Fremgang. Det var derfor naturligt nok, at han fik tildelt forskellige Tillidshverv. Han var 1868—82 Medlem af Kolding Landsogets Distriktsråd og dettes Repræsentant i Kolding Byråd. Han var den første Formand for Kolding Herreds Landbrugsforening, det var i Årene 1869—72. 1873 blev han Medlem af Bestyrelsen for Forskøn-

nelsesselskabet for Kolding og Omegn, et Hverv, der måtte være af særlig Interesse for Ejeren af den så smukt beliggende Dyrehavegård. Samme År (1873), som Forskønnelsesselskabet tog sit Arbejde op, bebudede Kancelliråd O. F. Kralund, at han vilde skænke Kolding By en Skov, »Charlottenlund«, som han havde købt af H. W. Meyer, men han så' gerne, at Byen erhvervede den op til stødende »Fællesskov«, der tilhørte Proprietær Ræder. Efter en Del Forhandlinger kom der et Mageskifte i Stand, således at Ræder fik en Del af Komarksbuskene, og »Fællesskoven«, nu »Kolding Skov«, kom til Byen, der samtidig (1876) fik Gavebrev på »Charlottenlund«, som efter Giverens Ønske omdøbtes til »Marielund«. 1878—87 var Kolding Landsogn repræsenteret i Byrådet ved G. Ræder angående hvad Landsognet havde fælles med Byen, nemlig Skole- og Fattigvæsen, Alderdomsunderstøttelse, Bidrag til Kirken samt Afløsning af Højtidsoffer.

Den 8. November 1884 blev Ræder Medindehaver af Dansk Frøhandel, som han var med til at stifte. Denne Virksomheds Hjemsted er Kolding.

Jævnlig forbedredes Dyrehavegårds Bygninger i G. Ræders Tid. Det er nævnt, at han straks lod Bygningerne reparere eller nyopføre. Senere fandt andre og større Byggeforetagender Sted. 1880 blev den østlige Udhuslænge bygget. Den herskabelige Hovedbygning blev opført 1884. Laden, som ligger mod Nord, blev rejst påny efter en Brand i 1903. Den østlige Sidefløj til Hovedbygningen var Forpagterbolig. Til Gården hører 2 Huse med 4 Lejligheder. Syd for Hovedbygningen strækker sig et stort, smukt Haveanlæg, der fortsætter i et Skovparti. Der er fra Gården en prægtig Udsigt over Kolding By og Fjord.

Gustav Ræder blev ikke nogen gammel Mand, kun

50 År. Efter et Par Års Brystsygdom døde han på Dyrehavegård 21. 12. 1887. Hans Hustru overlevede ham i mange År. Hun blev boende på Dyrehavegård, som hun bortforpagtede, således 1891—1903 til Anders F. Nielsen fra Drejens (f. 1857). Da Nielsen op-hævede Forpagtningen af Dyrehavegård, købte han Aarslev Skovgård pr. Brabrand ved Århus. Denne Gård solgte han 1915 og flyttede senere til Strib, hvor han døde. Der verserer mange morsomme Historier om denne Mand, der var i Besiddelse af et særegent krakilsk Vid, som gjorde ham frygtet af alle Naboerne, der slet ikke kunde hamle op med ham i Munden.²⁰⁾ Anders F. Nielsen efterfulgtes som Forpagter på Dyrehavegård af Fynboen Frederik Larsen (f. 1871). Forpagtningen var da 14-årig og omfattede hele Gårdens Areal med Undtagelse af Skov og Have. Afgiften var da 7000 Kr. ialt; den svaredes i Penge.

For at forhindre, at Landsognet skulde udvikle sig til en Forstadsbebyggelse af et mere omfattende Omfang ved en eventuel Udparcellering af Dyrehavegård, der arealmæssigt udgjorde to Trediedele af Kolding Landsogn, købte Kolding Kommune i 1914 denne Ejendom af Fru Bertha Ræder for 290.000 Kr. Derved båndlagdes Muligheden for, at der her opstod en købstadsmæssig Bebyggelse, over hvilken Byen ingen Kontrol kunde øve.²¹⁾

Siden 1920 har *A. P. Lunden* været Forpagter af Dyrehavegård, der nu drives meget intensivt; dens Drift er lærerig at iagttage for Landmænd. 1933 oplyses, at Gården har et Areal på 125,1 ha, deraf 93 ha

²⁰⁾ Se min Bog: Brabrand og Aarslev Sognes Historie III (1939), 48. Kolding Folkeblad 19/4, 2/5 1941, 20/8 1947. Den liberale Venstre Almanak 1949, 61—64.

²¹⁾ Niels Jacobsen i Kolding Byraadsbog (1945), 13.

Ager, 6,6 ha Eng, 18,5 ha Skov,²²⁾ 5,5 ha Have og Gårdsplads og 1,5 ha Veje, Hegn o. lign.²³⁾

*

Hvidsminde i Bramdrup Sogn (glt. Mtr. Nr. 6a m. fl. af Bramdrup) hed oprindelig *Mølgård*. Denne Gård samlede 1802 af Parceller fra Bramdrup By af Oberst P. M. Hwiid (1748—1830), der i 1804—05 lod den opføre ved en fransk Arkitekt. Efter Kolding Slots Brand 1808 flyttede Hwiid ud på sin Gård, der senere fik Navn efter ham. Hans Hustru Anna Christine Bruun (1770—1848) har i Breve til sin Mand, der da lå ved sit Regiment i Køge, skildret den store Slotsbrand i 1808.²⁴⁾ 1811 forøgede Oberst Hwiid sin Gårds Tilliggende betydeligt. Dens gamle Størrelse var 90 Tdr. Land, deraf Ager 77, Eng 5, Skov 5. Hovedbygningen på Hvidsminde er naturligvis hvidpudset, og den er opført delvis af Sten fra Koldinghus. Fra Gården er en smuk Udsigt over Egnen og Kolding Fjord.

Efter P. M. Hwiids Død 1830 ejedes Hvidsminde af hans Svigersøn, Assessor A. C. F. Hein til Dyrehavegård. Hein solgte Gården 1842 til Konsul Gräbert, Kolding. Han afhændede den i 1846 til Kammerjunker C. von Hänichen, der 1848 solgte Gården til Løjtnant C. U. von Westen Halling, der 1850 afhændede Ejendommen til Proprietær Winkel, som i 1876 solgte Hvidsminde til P. J. Effsen, fra hvem den (11 Td. Htk.) 1904 kom til Brødrene Hans og Julius Boysen

²²⁾ I Kolding Købstads Landdistrikt er 22 ha Skov ialt.

²³⁾ J. J. Hansen: Større danske Landbrug V (1933).

²⁴⁾ Se herom P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, 180—83. Et Sagn om Hwiid og Bernadotte findes i E. Tang Kristensens Danske Sagn Ny Række IV, Nr. 495. Om Præsten Jacob Thune i Harte og hans Forhold til Oberst Hwiids Hjem og Familie på Hvidsminde se Vejle Amts Aarbog 1947, 87 f. Kolding Folkeblad, ²⁵/₄ 1935, ¹⁵/₅, ²⁶/₇ 1941.

fra Flensborg. De gav 87.000 Kr. for Gården. Efter H. Boysens Død ejede hans Enke, Fru Augusta Müller Boysen, Hvidsminde til 1920, da hun solgte den smukke Gård til Søren Haue, Wissingsminde. Han solgte den 1927 til J. Dalsgaard, der i 1932 afhændede den til Arkitekt Hans Chr. Rasmussen. 1933 var Gårdens Tilliggende 50,5 ha, deraf Skov 3, Eng 2.

Hvidsminde har gennemgået en historisk Udvikling, der ikke ligger så fjernt fra Dyrehavegårds. Begge Gårde er ret unge af Alder (ca. 1765 og 1802), og adskillige interessante Personligheder har haft Tilknøytning til disse to kendte Gårde, hvis Historie man nu her har stiftet Bekendtskab med.

*

Det er naturligvis ikke Hensigten i dette sognehistoriske *Bidrag* at give Oplysninger om alle de øvrige Gårde. Dette Arbejde må være forbeholdt Fremtidens Forskning. Det kunde ellers være fristende nok at fremkomme med Enkeltheder om Brændkærgård (Brændkær: »Det afsvedne Kær«),²⁵⁾ Bramdrupgård, Petersbjerggård, Kringsgård, Julianelyst, Borchsminde, Rønningsminde, Meyersminde, Højgård, Nørreskovgård, Bøgelund²⁶⁾ m. fl., men dette må vente til en anden Gang.

*

Derimod skal vi stifte Bekendtskab med den gamle Folkeoverlevering fra Bramdrup Sogn, idet der særlig skal dvæles ved et ejendommeligt Sagn, som er blevet

²⁵⁾ Om Brændkærgård se P. Eliassens Koldingbog, 220 f., 292, 360 ff., 367. Vejle Amts Stednavne (1944), 8.

²⁶⁾ Om disse Gårde findes der Oplysninger i J. C. B. la Cours: Danske Gaarde 2. Saml. I (1912—13), 586—90. 3. Saml. I (1915), 786—87. J. Jespersen: Danske Gaarde I, 307—310. J. J. Hansen: Større danske Landbrug V (1933), 270—76; også i J. C. B. la Cour: Danske Gaarde 1. Saml. I (1906), 891—95.

knyttet hertil. Hovedmotivet i Sagnet er, at man *ved at stå et bestemt Sted kan påvise Pladsen for en ned-gravet Skat*.

Det fortæltes førhen i Egnen, at der i *Bramdrup Skov* har været et »kloet Træ«, hvis to Stammer dog samledes, før de nåede Jorden. Under dette Træ skal ligge en Skat begravet. Skatten skulde udgøre 18000 Daler samt en Guldkæde, der kunde nå tre Gange om en Mands Hals. Træet havde, som antydet, to Klov. »Når de så gennem den ene, kunde de se Kolding Slotsspir, og når de så vendte dem om og så gennem den anden, kunde de se Bramdrup Kirkespir. Der skulde Skatten ligge, hvor de så stod. Der skal da tre Smedesvende i Kolding være kommen i Tanker om at grave den Skat op, og så slog de en Spade i den Slemmes Navn i tre Torsdag Morgener. Derefter skulde de nu hen og grave den op, og de kom også til Skatten. Så skulde de også drikke i den Slemmes Navn, og da den første havde drukket, begyndte den anden. Men da han var færdig med at drikke, fløj den første over Kolding Skov og faldt ned ved Slotssøen. Da den anden havde drukket, faldt han i en Eng, de kalder Hvids-mindedes Eng. Den tredje fik ikke drukket. Han vilde så til at grave, men Spaden var sat fast i Jorden, og han kunde ikke rykke den op, så han måtte lade den stå. Så var der flere ved at tage den, men de kunde heller ikke rykke den op, og de havde endda Heste for den, den var sat helt fast. Men så fortælles der rigtignok, at den skal være kommen her i Gården, og Pengene mente de jo også var komne her,« slutter Kristen Rønning, Bramdrup, sin Beretning til Evald Tang Kristensen.²⁷⁾ — Der må velsagtens have været Velstand i Rønnings Gård, siden Sagnet om Skatten

²⁷⁾ Danske Sagn III, Nr. 2411, 2413.

er blevet knyttet netop til denne Gård, der nu bærer Navnet *Rønningsminde* (Mtr. 7a Bramdrup). Gården frikøbtes 1765 af Jeppe Sørensen, hvis Søn, Søren Jeppesen, overtog den. Han skødede Gården i 1819 til sin Svigersøn Chr. Olsen fra Nr. Bjært. Denne Mand overdrog den 1831 til sin Svigersøn, Søren Hansen Rønning fra Trelde Nord for Fredericia. Søren Rønnings Enke overtog efter sin Mands Død 1852 Gården, som hun 1863 solgte til sin Søn Christen Sørensen Rønning, som skødede Ejendommen til sin Svigersøn Peder Pedersen 1. 5. 1901. Gården havde tidligere 77¾ Tdr. Ld., og den er den vestligste af de gamle Bygårde i Bramdrup.

Da Søren Rønning i 1831 blev Gårdejer i Bramdrup, må der øjensynlig været kommet nogen pludselig Rigdom til hans Gård og Familie, idet flere Optegnelser om Skatten under det kløftede Træ netop har Forbindelse med Rønnings Gård, og det var Kristen Rønning, der bedst kunde fortælle om Sagnet, hvorom der ydermere findes Optegnelser i E. T. Kristensens Danske Sagn III Nr. 2414, 2438 og II S. 516.

Troen på Skatten under Træet får man et godt Vidnesbyrd om i en yngre Optegnelse hos E. T. Kristensen (Danske Sagn Ny Række III, 1931, Nr. 1423), hvori det hedder: »I Bramdrup Skov står et stort Træ med en tyk Stamme, men et Stykke fra Jorden deler den sig i to. Tager man Stade så langt fra Træet, at man gennem Kløften kan se Ruinerne af Koldinghus Vest om Komarksbuskene, så står man på det Sted, hvor en Skat ligger begravet.« Hver Gang Meddelelsen havde været der, var Jorden på det Sted, hvor Skatten skulde ligge, altid gennemrodet.

Endelig skal nævnes, at Dr. chir. dent. *Gustav Lind*²⁸⁾

²⁸⁾ Jfr. Gustav Lind: Familien Lind (1904), en Stamtavle.

i Vejle Amts Årbøger 1932, 107—08, har meddelt en Form af Sagnet. I Linds Optegnelse fortælles til sidst, at den særlige Skattegravningsspade skal være set i Søren Jensens Gård i Bramdrup, og man mener, at denne Mand har dristet sig til at grave Skatten op. Den pludselige Velstand, der blev i den forarmede Gård, har let kunnet få Skattegravningssagnet knyttet til denne. Her er det altså ikke Kristen Rønnings Gård, men en anden Gård og Familie, der har fået Sagnet hæftet på sig. Gustav Lind oplyser desværre intet om, hvorfra han har sit Sagn, enten direkte fra Folkmunde eller fra en delvis Bearbejdning af de Optegnelser, som E. Tang Kristensen har tilvejebragt, og hvoraf et Par Prøver er meddelt i det ovenstående, foruden Henvisninger til de øvrige Meddelelser.

Skattegravningssagnet fra Bramdrup Skov er en Variant af en bestemt Sagntype, der til sit særlige Indhold har detaljerede Oplysninger om, hvorledes man kan bestemme Skattens Plads. Fra Danmark kendes nogle få andre Sagnoptegnelser, hvor en lignende Oplysning om Bestemmelsen af Skattens Beliggenhed findes. Bl. a. træffer vi et sådant Sagn fra Oddum ved Skern i Vestjylland. Men Motivet kendes også fra andre Lande, f. eks. i så vidt adskilte Steder som Italien og Posen. Sagnet hører til Vandresagnetenes store Skare. Det forekommer i så fjernt et Land som Thibet i Asien, og Fortællingen fra dette langt borte liggende Rige må gå tilbage til et Sagn eller et Eventyr af lignende Art som de europæiske. Det plejer at være et sikkert Tegn på høj Ælde, når et Sagnmotiv har vandret så viden om som det her omtalte. Det findes nævnt i ret gamle litterære Kilder, fra Middelalderen og endog i en oldgræsk Kilde, i en Indskrift på en Stele i Asklepios-Helligdommen i Epidaurus på Pelo-

ponnes. Den oldgræske Indskrift, der er læst og tolket af den berømte danske Arkæolog, Professor *Chr. Blinkenberg*, indeholder de samme Særtræk som Sagnene fra Thibet, fra Oddum og fra Bramdrup Skov! I de gamle Kulturlande har Folkefantasiens overalt og til enhver Tid haft travlt med Fund af skjulte Skatte, og Måden hvorpå de kommer for Dagen; Fortællingerne herom findes optegnet i stort Tal og i vekslende Former. *Chr. Blinkenberg* har i *Tidsskriftet Danske Studier* 1928, 97—113, skrevet en fængslende og lærd Undersøgelse om de europæiske Sagn, der indeholder Trækket om Skattens Plads bestemt ved Hjælp af et Tårn. *Blinkenberg* har ikke kendt Sagnene fra Bramdrup, han anfører Gruppen fra Oddum; den er ikke så indholdsrig som den fra Bramdrup. Medens det i Oddum er Kirketårnet, der indgår i Sagnet ved Stedsbestemmelsen, er det i Bramdrup Kolding Slotstårn, i Thibet en Trætop, i Grækenland en Løvefigur. Det lader sig ikke rigtig forklare, hvorfor det i Danmark blev Bramdrup og Oddum Sogne (samt også et Sted ved Silkeborg), der blev Handlingspladserne for et særegent Skattegravningssagn, som i Tid fører langt tilbage på den anden Side vor Tidsregnings Begyndelse og i Rum tager os med ind i Asiens vidtstrakte Lande. Ad usporlige Veje er det gamle græske Sagn vandret ud i Verden, det er blevet holdt fast her og der, hvor ydre Forudsætninger for Stedsbestemmelsen af Skattens Plads var til Stede, således i Bramdrup Skov med et kløftet Træ og Slotstårnet (eller Bramdrup Kirketårn). Her er Sagnet standset, og det er blevet fortalt Slægt efter Slægt, udpyntet på forskellig Vis, indtil det nu antagelig snart er glemt i den mundtlige Overlevering i Sagnet. Godt er det så, at Sagnet er reddet fra Forglemmelse og at dets Historie er udredet.

Et andet Sagn om en nedgravet Skat er også knyttet til Bramdrup Skov. Det er fortalt af Rasmus Pedersen, Biltoft Mark, og har følgende Indhold:

»Min Kones Fader, Hans Jensen, og hendes Farbroder Søren Terkildsen, kom en Aftenstund gående gennem Bramdrup Skov ved Kolding. Først gik de ad en indgrøftet Vej, og så gik de ind med en grøn Vej, hvor der løb en Digeende ind imod. Der i det Dige så de en Ild brænde, og da de nu havde hørt om en Skat, der skulde ligge et Sted der i Skoven, så gav de sig til at grave på det Sted, hvor de havde set Ilden eller Lyset. Snart stødte de mod noget, og det viste sig at være en Kiste. Arbejdet foregik jo stiltiende, som det jo også skulde, men lige i det samme falder det Søren Terkildsen for Munden at sige: »Så, nu skal vi snart få den.« Til dagligdags var han en meget talende Mand, men han havde da holdt sig lige til nu. Lige med et skred Kisten bort lige hen oven ad Jorden — og så var det hele omsonst.«²⁹⁾

Dette Sagns Anbringelse i Bramdrup Skov er vel sket under Påvirkning af Sagnet om Skatten under det kløftede Træ. Men ellers hører det til en vidt udbredt dansk Sagngruppe om Skatten, der forsvinder, da de gravende taler.

Til Bramdrup Skov er også henlagt et *Røversagn*. »Der var Røvere i Bramdrup Skov, og de havde en Hule i Jorden af Kampesten omtrent som en Kedel, og de havde Klokker over Vejen. Den var tæt ved Fredericia Landevejen. Min Fader har set den, som en stor Knægt red han Stafet for Franskmændene og kom der forbi en Aften. Lige ved det Sted hørte han som et Skrassel af en Jernlænke tværs over Vejen lige for ved Hesten. Den sank i Knæ, og så greb han den hårdt

²⁹⁾ E. T. Kr.: Danske Sagn Ny Række III, Nr. 1358.

i Tøjlen, og nu satte den af et langt Stykke ud af Skoven, snurrede sig lige om og snærrede. Hvad det så ellers var, Hesten blev ræd for, vidste han ikke.«³⁰⁾

Sagnet, der er fortalt af den traditionskyndige Jens Væver i Jordrup, kan jo godt have sit Virkelighedsgrundlag. Fattige Ildgerningsmænd kan have boet i Skoven i gamle Dage, og Oplevelsen med den skræmte Hest o. 1808—09 har yderligere fået Røversagn til at blomstre i modtagelige Sind.

Det var i det hele taget ret interessante Ting, man i gamle Dage kunde se i Skovegnen ved Bramdrup. Da Kristen Rønning var en Knægt på 18—19 År, kom hans Faders Svigerfader ned at bo i et Hus ved Skoven, der skulde han have Aftægt nede, men Husets Jorder skulde drives under Gården. »Så var a der nede at plove en Dag, og om Middagen sad den gamle Kone og fortalte om et Spøgelse, der kom over et Hjørne, hvor nu Skolehaven er, den havde en trekantet Hat på og gik lige hen for et højt Tornegærde, der var uden for den Gård lige neden for Kirken, sprang oven over det og så ind i et gammelt Bindingsværkshus, der var fjælet op, og så forsvandt den. Det var nu sådan i mange År, men da bliver det gamle Hus brækket ned, og Stuehuset blev bygget op der. Den Mand, der nu ejede Gården, vilde sælge den, for det spøjte i Gården, og han kom også af med den. Den nuværende Mand [o. 1890] tilstår, at det heller ikke var rele, det var somme Tider, at de kunde næsten ikke være der. Både han og den forrige Mand havde stadig Lys om Natten. Så flyttede de blot en Dør ind til Pige-kammeret, og siden har de ikke mærket noget. En Nat lå Manden og Konen vågen, og da var det, som der blev slået en

³⁰⁾ E. T. Kr.: Danske Sagn IV, Nr. 1444.

Spand Vand hen ad Gulvet, og Manden siger så: »Nu skal du vare dig Trine, at vi ikke bliver overslået med Vand.« Da han hørte dette her, da kom det op i mig, hvad den gamle Kone havde fortalt, og a tænkte, det stod i Forbindelse dermed.«³¹⁾ Samme Sagn fortalte Jeppe Jensen, Bramdrup, således: »Der var en Spektakel i en Gård i Bramdrup. Så snart der var Lys tændt, var der intet i Vejen, og derfor lod de Lyset brænde hele Natten. Det var, ligesom Tærskemaskinen gik, eller som en Spand Vand eller en Pispotte blev smidt hen ad Gulvet. Men når de kom op, var der intet at se. Så flyttede de Yderdøren, og da hørte Spektaklet op.«³²⁾

I vor Tid kan man ikke let umiddelbart forstå al den Overtro og Mørkeskræk, der herskede i gamle Tider. Den mindste ekstraordinære Lyd satte Fántasien i Sving. Spøgeriet i den gamle Bramdrupgård har sagtens sin Oprindelse i, at en Dør (eller Yderdøren) ikke hang godt på Hængslerne. Noget Knagen og Klapren i Stormnætterne har afstedkommet Sagn og Tro på, at det spøgede i Gården. Det holdt op, da Døren blev flyttet og derved kom til at hænge godt og slutte tæt. — Nu er alle de gamle Historier og Sagn om Skatte, Spøgeri og Genfærd glemte. Den moderne Tid med sin Oplysning er ikke gunstig ved de Trosforestillinger, der levede deres frodige og forborgne Liv i Gårdene i Skovegnen. Men skal man have et Indtryk af Folkets Tankesæt i de gamle Bondetider, er man nødt til at kende den Folkeoverlevering, som er reddet fra Glemsel. Og som man har set, er det ikke uden Interesse også at blive kendt med den gamle bramdrupske Sagn-digtning og de svundne Tidens Trosforestillinger,

31) Danske Sagn V, Nr. 1671.

32) Danske Sagn V, Nr. 1672.

hvorom man også lærer en Del ved at stifte Bekendtskab med Dyrkelsen af Helligkilden i Marielund (se foran).³³⁾

*

I den danske Bondes sidste Århundrede under Ufrihed og Fællesskabsforhold indtraf der indtil tre Gange en Ulykke, der ramte hårdt, hvor den fo'r frem, det var *den asiatiske Kvægpest*. Den havde optrådt med Mellemrum gennem Århundrederne, selv om det vel næppe altid var Kvægpest, der graserede her i Landet, således 1635, 1661, 1690, 1716, 1722, det har nok været Mund- og Klovsyge, som optrådte disse Gange. Men 1745—52 var det den virkelige Kvægpest, som hærgede Danmark. Det andet Angreb fandt Sted 1761—63, og omkring 1770 var der påny Kvægpest. Af de Tusinder af Dyr, som ligger i Pestgravene rundt i Landet, blev en stor Del slået ned uden at være syge, og det syntes man dengang var en ganske urimelig Fremgangsmåde, selv om man fik en ret ordentlig Erstatning. Der ligger da også i Arkiverne mange Ansøgninger om »at staa vor egen Hazard og være forskaanet for Nedslagtning.« Det blev naturligvis aldrig bevilget. Dermed stemmer det, at der hyppigt klages over, at Bønderne holdt skjult, at de havde Sygen, så det var svært at få Besked om, hvordan Tilstanden var.

Den Oplysning fra Bramdrup Sogn, som nu skal meddeles, indeholder Kundskab om den sidste Kvægpest, den omkring 1770. Det var Jeppe Jensen i Bramdrup, der o. 1880—90 fortalte til Evald Tang Kristensen herom. Han indleder med at berette, at norden

³³⁾ Lærer Niels Anton Eriksen, Bramdrup, hvortil han kom 1885, har fortalt Sagn til E. T. Kristensen, men de er fra hans Hjemegn Tem ved Silkeborg (jfr. Danske Sagn III, Nr. 1915). Se Lærerne og Samfundet II (1913), 196.

for Vejle Dal var der ingen Pest, og så skulde der jo passes på, at den ikke kom derover, og der blev sendt Soldater derud for at overholde, at den ikke skulde indfinde sig. Folkene havde nemlig fået nyt Kræ anskaffet. Idet nu Krigsfolkene lå der, var der to Kalve i Jeppe Jensens Faders Fødegård, der fandt på at æde Agern, og så fik de Forstoppelse og døde. Det havde til Følge, at hele Besætningen blev slået ned; man var jo vis på, at det var Pest. Alle Kreaturerne blev trukne hen til en Kule i Hans Jensens Toft, og der blev de slået ned og så kulet. Jeppe Jensens Fader kunde huske, at han havde set det. Men da slog de blot ned hist og her, hvor der var noget mistænkeligt, og Pesten havde været her de to Gange forud. De vilde jo gerne spare, hvor de kunde. Sådan havde de forstukket en ung Ko i en Kælder, så Soldaterne vidste ikke af den, og den blev da heller ikke slået ned og overlevede det hele. Jeppe Jensens Fader passede den som Dreng, og *hans* Bedstemoder havde taget den med på Aftægt. Når Pestkulen var kastet til, blev den ovenom beplantet med skarpe Torn for at holde Folk fra den. En Mand i Nr. Bjært kunde huske, at der endnu på *Lilballe* Mark var en Plads, som var en Pestkule. Da der »for nogle År siden« (antagelig o. 1870) blev taget Sand i Kanten af Bramdrup Skolemark, fandtes en Mængde Ben, som også mentes at hidrøre fra en Pestkule. Det var i Kanten af den fra gammel Tid dyrkede Mark.³⁴⁾

Med disse dystre Oplysninger fra de gamle Bøndetider skal vi slutte vore Meddelelser om tidligere Tiders Forhold i Bramdrup Sogn og Kolding Landdistrikt.

³⁴⁾ E. T. Kristensen: Jysk Almueliv I (1891), Nr. 261. I Danske Sagn III, Nr. 2438 omtaltes kortelig en Pestkule ved Bramdrup.

Men der er dog en Ting tilbage at berette lidt om. Vi har flere Gange i forskellige Forbindelser hørt *Kolding Landdistrikt* (Kolding Landsogn eller Slotsogn, Slotsgrunden) omtalt. Denne lille Kommune på 167 ha er, så vidt det er muligt at konstatere, blevet udskilt som et særligt kommunalt Område ved Ryttergodsinstitutionens Ophør i 1765. Distriktet blev i retslig Henseende henlagt under Andst-Slavs Herreders Jurisdiktion. Da den nye Sognekommune imidlertid administrativt beholdt Fællesskab med Købstaden angående Kirke-, Skole- og Fattigvæsen, senere også vedrørende Alderdomsunderstøttelse, Hjelpekasseforsorg m. v., er det ikke let at indse Formålet med Udskillelse fra en ældgammel Samhørighed; thi så vidt skønnes, var Området i gamle Tider meget svagt befolket (i 1769 var dets Indbyggerantal 66 Personer), og Købstaden var den Gang lige så fuldt beboet af Landbrugere som den nye Kommune, hvis dette Forhold kan have spillet ind. 1787 var Slotssognets Indbyggerantal 98, 1801 var det oppe på 144, og fra denne Tid begynder der at findes særlige Oplysninger i Arkiverne fra Området. Dets Folketal var i 1834: 97. 1840: 110. 1845: 108. 1850: 71. 1855: 109. 1860: 143. 1870: 122. 1880: 223. 1890: 376. 1901: 817. 1906: 950. 1911: 1190³⁵). 1925: 1588. 1930: 1665. 1938: 1826. 1945: 1994.

Det er forståeligt nok, at man fra Købstadens Side ønskede at få Landsognet indlemmet under Byen, og i 1885 nedsatte Kolding Byråd derfor et Udvalg til at forhandle med Distriktsrådet for Kolding Landsogn om Indlemmelse af dette under Købstaden. Der kunde dog ikke opnås Enighed. I 1889 optoges Forhandlin-

35) 1911 var her 168 Gårde og Huse. 1921: 216.

gerne igen, men heller ikke disse førte til noget. Et nyt Forsøg blev gjort i 1902, uden Resultat. 1917—18 tog man igen fat på Forhandlingerne. De fortsattes i 1925 og 1926, og i April 1928 nedsattes en Kommission, der fik til Opgave at få Sagen gennemført. Samtidig skulle så Indlemmelser fra Landsognene, der støder op til Kolding, også bringes i Orden. Der fandt nu en uendelig Række lange og trange Forhandlinger Sted, men denne Gang *skulde* de ende med et Resultat, hvilket de da også heldigvis gjorde. Lørdag den 18. Januar 1930 var Indlemmelsen endelig officiel, og den 1. April 1930 fandt den Sted ikke alene vedrørende Kolding Købstads Landdistrikt, men også med Hensyn til Arealer fra Sognene Harte, Bramdrup, Vonsild og Seest. Arealer fra Dalby Sogn (75 ha) var allerede blevet indlemmet 1. April 1929.

1. April 1930 indlemmedes så Landdistriktets 167 ha, 221 ha fra Harte-Bramdrup Kommune, 115 ha fra Vonsild Sogn og 205 ha fra Seest Sogn.

Der indlemmedes fra *Bramdrup* Sogn alt indtil Eltang Sogneskel langs Fredericiavej. — Endvidere Hvidsminde og alt, hvad der Syd for Fredericiavej hørte til Bramdrup. Skelbækken i Strandhuseengen kom til at danne Grænse, og til den anden Side fulgtes Bramdrup Skov til Komarksbuskene, hvor man nåede det gamle Sogneskel ved Landdistriktet.

Kolding Bys Areal var inden Indlemmelserne 794 ha, men herefter er det blevet omtrent fordoblet; det er nu på ialt 1577 ha.

Befolkningsmæssigt betød Indlemmelserne, at Købstaden, der pr. 1. Januar 1930 havde et Folketal på 16.214, blev forøget med 107 Personer for Dalby S., 1665 fra Kolding Landsogn, 535 fra Harte-Bramdrup, 1291 fra Vonsild og 1473 fra Seest, ialt 5.071. Køb-

stadens Folketal var herefter 21.285. 15. 7. 1945 var Koldings Indbyggerantal 27.660!

Indlemmelserne gav Kolding en fortrinlig Arrondering af sit Område, og for Bramdrup Sogn og for det lille Landdistrikt, der tidligere var Brusks Herreds mindste Kommune, har Begivenheden, som fandt Sted 1. April 1930, naturligvis været af indgribende Betydning.

Om Indlemmelsernes Historie findes der udførlige og udmærkede Oplysninger i Byrådssekretær *Niels Jacobsens Afhandling*: »Indlemmelser under Kolding Købstad«, offentliggjort i »Byraadsbogen 1944—45, Kolding Købstadskommune« (1945), 5—42. Her har nu afdøde Amtmand *Kay Ulrich* (S. 43—48) ligeledes, meget underholdende, fortalt om det store og brydsomme Arbejde, der gik forud for Indlemmelserne. Borgmester *Knud Hansen* har i Bogen: »Kolding. Vor By« II (1930), 6—9, skrevet om Indlemmelsernes Betydning for Kolding By. Og endelig kan henvises til lange og værdifulde Artikler i Kolding Folkeblad 20. 1. 1930, 18. 11. 1947, hvori man læser om Indlemmelserne og om Koldings fremtidige Byplan.